

İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası III

İslam Sanatı ve Ötesi

Oleg Grabar

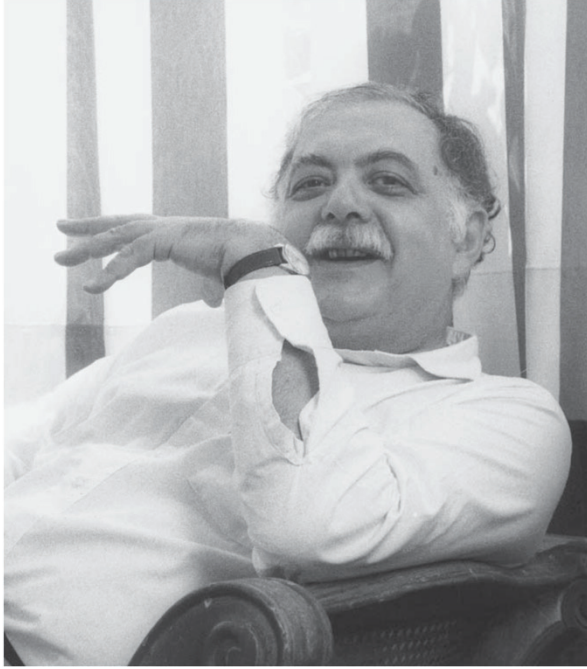
Çeviri: Defne Karakaya

OLEG GRABAR

1929'da Strasburg'da doğdu. 1950'de Harvard Üniversitesi Orta Çağ Tarihi Bölümünden mezun oldu. İslam sanatı ile yakından ilgilendi. 1955'te "The Art and Ceremonial of the Umayyad Court" başlıklı teziyle doktor unvanı aldı. 1980'de Harvard Üniversitesinde İslam sanatı ve mimarisi alanında kurulmuş olan Ağa Han Kürsüsü'nün ilk profesörü oldu ve 1990 yılına kadar burada görev yaptı. 8 Ocak 2011 tarihinde Princeton'daki evinde öldü. Önemli birkaç eseri: *Persian Art Before and After the Mongol Conquest*, *The Formation of Islamic Art Studies in Islamic Art and Archaeology*, *Islamic Art and Beyond: Constructing the Study of Islamic Art*, *The Dome of the Rock*.

DEFNE KARAKAYA

Koç Üniversitesi Sosyoloji ve Tarih Bölümlerinden mezun oldu. Orta Avrupa Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bölümünde yüksek lisans yaptı. Koç Üniversitesi Yayınlarında editör ve yayın koordinatörü olarak çalıştı. Hâlen serbest editörlük ve çevirmenlik yapıyor.

Oleg Grabar, teorilerini geliřtirirken, 1983, Cenova.

İÇİNDEKİLER

GÖRSEL LİSTESİ.....	9
ÖNSÖZ.....	13
TEŞEKKÜR.....	19
GİRİŞ: İLMİN ÖTESİNDE	21
BİRİNCİ KISIM	
SANAT KURAMI	
I	
Sanat Tarihi ve Edebiyat Tarihi:	
Birtakım Gelişigüzel Düşünceler.....	33
II	
Objenin Sanatı.....	45
III	
Sanat Tarihinin Evrenselliği Üzerine	65
IV	
Ütopyadan Paradigmalara.....	75
V	
Geometri ve İdeoloji:	
İslam Festivali ve İslam Sanatı Çalışmaları.....	85
VI	
Farklı Ama Uyumlu Sonlar.....	93

VII	
	Bezemenin Etik Boyutu..... 103
VIII	
	İslami Bezeme ve Batılı Soyutlama 123
İKİNCİ KISIM	
GENEL İSLAM MİMARİSİ	
IX	
	İslami Kubbe, Bazı Değerlendirmeler..... 131
X	
	Orta Doğu Şehrinin Mimarisi:
	Cami Örneği 149
XI	
	Sanat ve Mimari..... 171
XII	
	Şehirler ve Yurttaşlar:
	Kentsel İslam'ın Büyümesi ve Kültürü..... 209
XIII	
	İslam Mimarisinin Sembolleri ve İşaretleri 235
XIV	
	Kahire'de Tarihin Anlamı 257
XV	
	Sanat Olarak Mimarlık 285
XVI	
	Cennet Kubbesinden Haz Kubbesine 293
XVII	
	Grafiti ya da İlanlar: Neden Yapıların Üzerine Yazılır? 309

**ÜÇÜNCÜ KISIM
GENEL İSLAM SANATI****XVIII**

İslam Sanatını İslami Kılan Nedir?..... 319

XIX

İslam Sanatı ve Arkeoloji 327

XX

İslam Sanatı Çalışmaları Üzerine Düşünceler 371

XXI

Kataloglar, Sergiler ve Yazarların Bütün Eserleri Üzerine..... 403

XXII

Erbaplıkla Teknoloji Arasında: Bir İnceleme 417

XXIII

İslam Sanatının Estetiği 433

SÖZLÜK..... 459

DİZİN 463

GÖRSEL LİSTESİ

BİRİNCİ KISIM: SANAT KURAMI

II OBJENİN SANATI

1 Mihrab, İsfahan, on dördüncü yüzyıl, Metropolitan Sanat Müzesi.	51
2 Nureddin salonu, Şam, 1707.	52
3. Fil dişi levha, İspanya, on birinci yüzyıl, 20 cm uzunluğunda, detay.	53
4 Seramik kâse, Nişabur, dokuzuncu yüzyıl sonu–onuncu yüzyıl, 25, 88 çapında	54
5 Gümüş kakmalı bronz ibrik, on ikinci yüzyıl sonları, 18,5 cm yüksekliğinde.	55
6 Gümüş kakmalı pirinç ibrik, Doğu İran, Selçuklu dönemi, on üçüncü yüzyıl, 40 cm yüksekliğinde.	56
7 Attâr’a ait <i>Mantuku’t-Tayr</i> ’dan (<i>Kuşların Diliyle</i>) Behzâd’a atfedilen minyatür, İran, Herat okulu, 1483, 23,5 x 13,7 cm.	57
8 “İmparator Halısı”, İran, on altıncı yüzyıl, 7,5 m uzunluğunda.	58

VII BEZEMENİN ETİK BOYUTU

1 İran’ının Yazd yakınlarındaki bir kutsal mekânda bulunan tuğla ve çiniyle yapılan duvar kaplaması.	106
2 Müşettâ Sarayı, dekoratif üçgen.	108
3 Güney Rusya ve Ukrayna’daki bir mezar höyüğünden 9,2 cm yüksekliğinde ahşap bir kupanın altın kaplaması, A tarafı; St. Petersburg, Ermitaj.	110
4 3. görselin C tarafı.	111
5 Tablo, İran, 15. yüzyıl; İstanbul, Topkapı Saray Müze Hazinesi 2152, fol. 9V.	114

- 6 Lindschan'daki cami (İsfahan yakınlarında),
12. yüzyıl, Peygamber'in haleflerinin adını taşıyan alçı levha, 1300 civarı. 116
7 İkat-duvar perdesi, ipek, 19. yüzyıl, Özbekistan; özel koleksiyon. 118

VIII İSLAMİ BEZEME VE BATILI SOYUTLAMA

- 1 Görsel 1. Maurits Cornelis Escher, *Hava ve Su 1*, 1938. 125

İKİNCİ KISIM: GENEL İSLAM MİMARİSİ

IX İSLAMİ KUBBE, BAZI DEĞERLENDİRMELER

- 1 Dairesel salonun planı, Nisa (Pugachenkova, *Puti*). 132
2 Dairesel salonun rekonstrüksiyonu, Nisa (Pugachenkova, *Puti*). 133
3 Resmin parçası, Pencikent. 135
4 Anıt mezarlar, Aswan. 138
5 Rekonstrüksiyon, Hâkim Camii, Kahire. 141
6 Selçuklu camisinin güney kubbesi, İsfahan. 142
7 Ön avludaki kubbeli havuz, Hırbetü'l-Mefcer. 144
8 Sâsânî tepsisi, Berlin. 145
9 Sâmânî türbesi, Buhara. 147

XI SANAT VE MİMARİ

- 1 Şam Ulu Camii, avlunun genel görünümü. 178
2 Kurtuba Ulu Camii, iç mekânın genel görünümü. 180
3 Kahire'deki İbn Tolun Camii, genel görünüm. 181
4 Kurtuba Ulu Camii'nde mihrabın önündeki kemerler ve kubbe. 184
5 Kasrû'l-Hayri'l-Garbî, kervansaray, ön cephe. 186
6 Hırbetü'l-Mefcer, hamamda bir odanın rekonstrüksiyonu. 187
7 Kasrû'l-Hayri'l-Garbî, saray, ön cephe. 189
8 Halep, kale. 193
9 Granada, Elhamra, Aslanlı Avlu. 194
10 Granada, Elhamra, İki Kız Kardeş Salonu, kubbe. 197
11 Şam, Nüreddin hastanesi, ön cephe. 198
12 İsfahan, Mescid-i Şâh. 199
13 İsfahan, Mescid-i Cuma, kuzey kubbesi. 201
14 Kahire, Sultan Berkuk Türbesi, iç kubbe. 202
15 İsfahan, Mescid-i Cuma, avludaki eyvan. 205
16 Daşti (İsfahan yakınları), taş işçiliğinin detayları. 206

XIV KAHİRE'DE TARİHİN ANLAMI

1 Nil Nehri'nin hareketi (Abu-Lughod, <i>Cairo</i> , Görsel VI'dan).	258
2 Şehrin kuzeye yayılışı.	259
3 Kanallar, Kahire'nin ana yolları ve mahalleleri.	260
4 Kahire'de su tedariki. Sebillerin ve hamamların konumları, 1789.	261
5 Kahire ve çevresi, 1825 öncesi (Coste, <i>L'Architecture arabe</i> , levha LXVI).	262
6 Bulak, anıtların konumu (Hanna, "Bulaq", görsel 3).	263
7 Akmer Camii, H 519/M 1125, plan (Creswell, <i>Muslim Architecture in Egypt</i> , cilt 1, görsel 141).	265
8 Ahmed İbn Tolun Camii, H 265/M 877, dikey kesit ve plan (Creswell, <i>Muslim Architecture in Egypt</i> , cilt 2, görsel 246, 27).	266
9 İmam Şâfiî Türbesi ve Mabedi, H 608/M 1211, dikey kesit (Creswell, <i>Muslim Architecture in Egypt</i> , cilt 2, görsel 31).	267
10 Sultan Kalavun Medresesi ve Türbesi (Creswell, <i>Muslim Architecture in Egypt</i> , cilt 2, görsel 108).	268
11 Sultan Kalavun Medresesi ve Türbesi, H 684/M 1285.	269
12 Sultan Baybars el-Çâşnigir Tekkesi ve Türbesi, H 706-9/M 1306-10, dikey kesit.	270
13 Sultan Baybars el-Çâşnigir Tekkesi ve Türbesi, plan	271
14 Sultan Hasan Camii ve Medresesi, H 757-64/M 1356-62, dikey kesit (Herz, <i>La Mosquée</i> , levha IV).	272
15 Sultan Hasan Camii ve Medresesi, plan (Creswell, <i>Muslim Architecture in Egypt</i> , cilt 1, görsel 66).	273
16 Sinan Paşa Camii, H 979/M 1571, dikey kesit ve plan.	274
17 İki sebil: ortadaki Osmanlı, on sekizinci yüzyıl; sağdaki Memlük, on beşinci yüzyıl (Coste, <i>L'Architecture arabe</i> , levha XLI).	275
18 Yeşbek Kusun Sarayı, on dördüncü – on beşinci yüzyıl, plan, birinci kat (Revault ve Maury, <i>Palais et maisons du Caire</i> , cilt 2, görsel 11).	276
19 Yeşbek Kusun Sarayı, on dördüncü – on beşinci yüzyıl, plan, ikinci kat (Revault ve Maury, <i>Palais et maisons du Caire</i> , cilt 2, görsel 12).	277
20 Fustat'ta ev, on birinci yüzyıl civarı (Creswell, <i>Muslim Architecture in Egypt</i> , cilt 1, görsel 56).	278
21 Ev, on sekizinci yüzyıl (Coste, <i>L'Architecture arabe</i> , levha XLVII).	279
22 Hamam, on sekizinci yüzyıl (Coste, <i>L'Architecture arabe</i> , levha XLVII).	280
23 Kervansaray, on sekizinci yüzyıl (Coste, <i>L'Architecture arabe</i> , levha XLIII).	281
24 Sultan Kayıtbay Kervansarayı, H 885/M 1480-81 (Coste, <i>L'Architecture arabe</i> , levha XLII).	282

XVI CENNET KUBBESİNDEN HAZ KUBBESİNE

1 Elhamra, İki Kız Kardeş Salonu, kubbe; on dördüncü yüzyıl ortası.	297
2 Elhamra, İbnü's-Serrâc Divanhânesi [Abencerrâjes Salonu], kubbe; on dördüncü yüzyıl ortası.	298
3 Elhamra, Elçiler Salonu, kubbe; on dördüncü yüzyılın ilk çeyreği.	299
4 İsfahan, Âli Kapı olarak bilinen saray külliyesinin girişi, kümbet detayı; on yedinci yüzyıl başları.	303

ÜÇÜNCÜ KISIM: GENEL İSLAM SANATI**XXII ERBAPLIKLA TEKNOLOJİ ARASINDA: BİR İNCELEME**

1 Düz tabak. Irak, dokuzuncu yüzyıl.	423

ÖNSÖZ

Önsözlerin, kitapların hazırlığında yardım edenlere teşekkür etmek ve kendine özgü teknik durumları saptamak gibi alışlagelen amaçlarının ötesinde bu önsöz, dört bağımsız cilde verilen *İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası, 1954-2004* genel başlığını açıklamak ve savunmak içindir.

Bu dört cilt, yarım asır süresince yayımlanmış seksen üç makaleden oluşuyor. Makaleler yıllar içinde süreli yayınlara, ansiklopedilere ve şu veya bu şekilde derleme kitaplara (bazı istisnaları aşağıda belirteceğim) yaptığım toplam katkının üçte ikisidir. Neredeyse tüm kitap incelemelerinin yanı sıra önemli hatalar içeren veya faydalı muhakemenin ya da başka türlü erişilemeyen verilerin telafi edemeyeceği hatalı kanılara yol açan makaleler çıkarıldı. Tarih ve sanat tarihi genel değerlendirme kitapları veya İslam kültürüne giriş kitaplarında bulunan bölümler ya da kısımlar büyük ölçüde dışarıda bırakıldı. Bunlar arasında *Cambridge History of Iran*'ın 4. ve 5. ciltleri, *The World of Islam* (Londra, 1976, çok sayıda yeniden baskı), Larousse *Histoire de l'Art* (Paris, 1985), *Encyclopedia Britannica* (Şikago, 1974) veya *Grove Dictionary of Art* (New York, 1996) gibi derlemelerdekilerin çoğu yazıldıkları zamanın, bazıları bir nesil öncenin bilgilerini veren oldukça geçerli özetlerdir. Ancak artık vadeleri doldu ve alana katkı olarak görünmekten ziyade yayımlandıkları ciltler bağlamında daha anlamlılar. Her halükârda, neredeyse hepsi referans kütüphanelerinde erişilebilir durumda.

Her retrospektifte olduğu gibi, herhangi bir yazarın veya sanatçının başardıklarını yeniden sunmasında ben merkezli bir kibir unsuru vardır. Bu işin faydalı yanı, öncelikle birçok farklı ve bazen de erişilmez yere dağılmış parçaları erişilebilir hâle getirmesidir. İkinci olarak da bir alanın ve bir kişinin onlarca yıl boyunca akademik, aynı zamanda siyasi ve kültürel alanlarda geçirdiği birçok değişimi yansıtmasıdır. Bu büyük seçki dahi, öğrenme ve öğretmeyle geçen bir yaşam için harcanan enerji ve çabanın sadece bir kısmını yansıtmaktadır. Los Angeles'taki Getty Araştırma Enstitüsü'nde [Getty Research Institute] André ve Oleg Grabar adı altında tutulan arşivlerde çok sayıda dosya, fotoğraf ve el yazısı not korunmaktadır. Bazı belgeler eski öğrenci ve meslektaşlara bırakıldı veya öğrenim tesisleri kısıtlı olan birkaç kuruma ya da onlardan hemen yararlanabilecek genç araştırmacılara verildi. Bu tür hediyeleri verirken, âcizane, Harvard Üniversitesi Fogg Sanat Müzesinde [Harvard University Fogg Museum of Art] İslam sanatı küratörü Eric Schroeder'in (1904-71) izinden gittim; Schroeder ölümcül bir hastalık nedeniyle günlerinin sayılı olduğunu öğrendiğinde bana ve birkaç genç meslektaşına bazı kitaplarını ve notlarını bırakmıştı. Bana verdikleri şimdi ya onun adıyla gereğince kaydedilmiş şekilde Getty Araştırma Merkezinde ya da daha genç araştırmacıların elinde. Bilim için kaynakların kullanımını bu şekilde korumayı sürdürmekte huzur veren bir yan var.

Dâhil edilecek makaleleri seçtikten sonra verilmesi gereken ilk karar bunların nasıl düzenleneceğiydi. Çalışmalarda izlenen farklı metodolojik yönler doğrultusunda sıralamak bir yol olabilirdi. Böyle bir yaklaşım, yirmili yaşlarımın başında yazdığım, bu seçkiye dâhil edilmeyen birkaç kısa makalede önerdiğim iki şekilde gerekçelendirilebilirdi. Biri, alışılmışın dışında ve o zamana kadar yayımlanmamış, bugün Türkiye'de bulunan yukarı Mezopotamya vadisindeki Cizre'nin kuzey bölgesinden fazla önemli olmayan bir hükümdar tarafından on üçüncü yüzyılın başlarında çıkarılmış iki bronz paranın titiz ve detaylı anlatımıdır; bu iki paranın analizi, bir unvan olarak "sultan"ın anlamına dair yorumlara yol açmıştır.¹ Diğeriyse, bir Emevî halifesine

¹ "On Two Coins of Muzaffar Ghazi", *American Numismatic Society Museum Notes* 5 (1953).